

А.А.Трусаў
(Мінск)

Вяртанне навуковай спадчыны братаў Тышкевічаў у беларускую археалогію

Доўгі час навуковая спадчына братаў Тышкевічаў у пасляваеннай беларускай савецкай археалогіі замоўчвалася і не ўводзілася ў навуковы ўжытак. Гэта тлумачыцца наступнымі абставінамі. Па-першае, Тышкевічы былі багатымі людзьмі, памешчыкамі, мелі графскі тытул і таму з класавых пазіцый былі яскравымі прадстаўнікамі эксплуатацыйнага. Па-другое, былі католікамі, большасць сваіх прац друкавалі на польскай мове, марылі аб аднаўленні незалежнасці ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Таму сталінскія гісторыкі адносілі іх да польскіх паноў, якіх вельмі не любілі і іх спадчыну вывучаць не хацелі.

Гэтым скарысталіся нашы суседзі, палякі і літоўцы. Палякі спасылаліся на мову і веравызнанне даследчыкаў, а літоўцы на тое, што яны жылі на тэрыторыі былога ВКЛ і мелі ўласнасць, у тым ліку і на тэрыторыі будучай Літоўскай ССР. Тым больш, што стварылі унікальны музей у Вільні, якая у 1939 г. стала сталіцай Літвы.

Аднак у 70-я г. мінулага стагоддзя беларускія і рускія краязнаўцы і навукоўцы паступова вярнулі імёны братаў Тышкевічаў у спіс славурых беларускіх археолагаў XIX ст.

Першай ластаўкай стаў артыкул мастака Савелія Акуліча “Музеі братаў Тышкевічаў”, надрукаваны ў 1971 г. [1]. С.Акуліч назваў братаў Тышкевічаў вядомымі археолагамі, фактычнымі заснавальнікамі беларускай навуковай археалогіі. Далей ён апісаў дзейнасць Лагойскага музея, створанага імі ў 1842 г.

Даследчык адзначыў, што менавіта на грунце Лагойскага музея Тышкевічы заснавалі Віленскі музей старажытнасцей. Далей ён паспрабаваў прасачыць лёс лагойскіх і віленскіх

экспанатаў у другой палове XIX – пачатку XX ст. і іх сённяшняе знаходжанне ў музеях Літвы, Расіі і Польшы.

У 1981 г. беларускі этнограф Міхаіл Піліпенка надрукаваў падручнік для ВНУ “Этнаграфія Беларусіі” [5]. М.Піліпенка адзначыў, што “ў першай палове XIX ст. да этнаграфіі беларусаў узнікла цікавасць у вучоных, якія пісалі на польскай мове. Шмат іх паходзіла з Беларусі. Яны мелі прагрэсіўныя погляды, разумелі сваю сувязь з беларускім народам і шмат зрабілі для вывучэння яго культуры і побыту” [5, с. 14–15]. Даследчык называе імёны З.Хадакоўскага, Я.Чачота і У.Сыракомлі, але пра братаў Тышкевічаў звестак у падручніку няма. Не згадалі імёны Тышкевічаў і аўтары кнігі “Этнаграфія беларусаў”, якая пабачыла свет у 1985 г. [6].

Канчаткова вярнуў беларускай навуцы спадчыну Тышкевічаў у 80-я г. мінулага стагоддзя Генадзь Каханоўскі. Гэты унікальны чалавек здолеў аднавіць і ўзначаліць беларускі краязнаўчы рух, знішчаны сталіністамі ў 30-я гг. XX ст.

Г.Каханоўскі доўгі час узначальваў Мінскі абласны краязнаўчы музей у Маладзечне, прыдбаў для яго нямала каштоўных экспанатаў, падабраў супрацоўнікаў, адданных сваёй справе. У выніку безаблічная ўстанова ператварылася ў культурны асяродак, які стаў адным з цэнтраў наватарскай музейзнаўчай думкі, вядомым ва ўсёй Беларусі.

І потым, калі Генадзь Каханоўскі працаваў у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Рэспублікі Беларусь і ў Нацыянальным цэнтры імя Ф.Скарыны, ён працягваў займацца краязнаўствам. Даследчык займаў у навуцы асобае месца, працуючы на сумежжы многіх дысцыплін: гісторыі, краязнаўства, літаратуразнаўства, этнаграфіі, фалькларыстыкі, мовазнаўства. Пра такую комплекснасць сведчаць яго кнігі.

Значную ўвагу Каханоўскі ўдзяляў дзейнасці братаў Тышкевічаў. Менавіта ён уключыў біяграфічныя даведкі

пра іх у розныя энцыклапедыі і даведнікі, у тым ліку і ў энцыклапедыю “Этнаграфія Беларусі” [7, с. 502].

Адной з лепшых прац даследчыка з’яўляецца яго манаграфія “Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI–XIX стст.”, што выйшла ў свет у 1984 г., яшчэ да пачатку перабудовы. У ей ён падрабязна спыніўся на дзейнасці братоў Тышкевічаў [4, с. 47–56].

Аналізуючы дзейнасць Тышкевічаў, Г.Каханоўскі вызначыў іх ролю ў станаўленні археалагічнай навукі ў Беларусі. Ён адзначае, што Яўстафій Тышкевіч першым выказаў думку, што з прыняццем хрысціянства курганны пахавальны абрад паступова знікае і што эпоха бронзы папярэднічала эпосе жалеза. Тышкевіч вызначыў і асноўную этнічную прымету крывічоў – адпаведныя жаночыя скроневыя кольца. Упершыню даў дэталёвае апісанне каменных прылад працы і асабліва каменных сякер, якія былі спачатку прыладамі працы, а потым рытуальнымі рэчамі падчас пахавання, што пацвердзіў Канстанцін Тышкевіч.

К.Тышкевіч паклаў пачатак вывучэнню старажытных беларускіх гарадоў і замкаў. Ён упершыню стаў складаць тапаграфічныя планы беларускіх замкаў і гарадзішчаў. Не згубіла свайго навуковага значэння і унікальная манаграфія К.Тышкевіча “Вілія і яе берагі”. Таксама браты Тышкевічы вялі палявыя дзённікі археалагічных раскопак.

Значную ролю ў вывучэнні беларускай археалогіі XIX ст. адыграў і маскоўскі археолаг Леанід Аляксееў, які шмат гадоў праводзіў раскопкі на тэрыторыі этнаграфічнай Беларусі і выдаў дзве манаграфіі, прысвечаныя Полацкай і Смаленскай землям.

Шмат гадоў працаваў Л.Аляксееў і ў маскоўскіх архівах. Самай цікавай працай даследчыка з’яўляецца манаграфія “Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в.”, у якой ёсць параграф “Браты Тышкевічы” і раздзел “Разгром Віленскага музея і Археалагічнай камісіі (1865)”.

Л.Аляксееў адзначае, што К.Тышкевіч быў першым археолагам у Расійскай імперыі, які звярнуў увагу на ганчарныя клеймы курганных гаршкоў. Л.Аляксееў, як і Г.Каханоўскі, лічыў, што Яўстафій Тышкевіч заклаў асновы беларускай навуковай археалогіі. Пры гэтым ён спасылаўся на сведчанне археолога Кіркора, які пісаў у 1856 г., што “гонар пазову да жыцця літоўскай археалогіі належыць Я.П.Тышкевічу”, які ў 1837 г. раскапаў першы курган.

Менавіта Я.Тышкевіч яшчэ ў 1851 г. задумаў стварыць Віленскі музей старажытнасцей і Археалагічную камісію пры ім.

Цікавыя звесткі сабраў Л.Аляксееў пра ліквідацыю Віленскага музея па загаду М.Мураўёва. М.Мураўёў абвінаваціў Тышкевіча ў прапагандзе польскасці, на што той адказаў, што хацеў адлюстраваць у музеі “старажытнасці не польскія, а мясцовыя, гэта значыць літоўска-рускія”. Такім чынам, мы маем мясцовага патрыёта, “ліцвіна”, а не паляка. Л.Аляксееў таксама надрукаваў некалькі лістоў Я.Тышкевіча, напісаных незадоўга да смерці [2, с. 85].

Ролю К.Тышкевіча ў развіцці музейнай справы ў Беларусі адзначае таксама А.А.Гужалоўскі. Ён піша, што ў Лагойску на працягу 30–60-х гг. XIX ст. ішла напружаная музейная праца. Падрабязна апісвае Гужалоўскі і Віленскі музей старажытнасцей. Ён цытуе наступныя словы Яўстафія Тышкевіча: «Пад словамі “Віленскі музей” я разумеў і разумею збор рэчаў, які б, як у люстэрку, даваў адбітак жыцця і дзеянняў літоўска-рускага народа на кожным з этапаў яго існавання». Такім чынам, адзначае А.Гужалоўскі, гэта была першая спроба нацыянальнай самаідэнтыфікацыі ў музейнай справе Беларусі [3, с. 29].

Дзякуючы намаганням беларускіх даследчыкаў і маскоўскага археолога Л.Аляксеева, навуковая спадчына братоў

Тышкевічаў пачала даследавацца і стала часткай беларускай археалогіі, этнаграфіі і музеязнаўства.

1. *Акуліч, С.* Музеі братоў Тышкевічаў / С.Акуліч // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. – 1971. – № 2.
2. *Алексеев, Л.В.* Археология и краеведение Беларуси XVI в. – 30-е годы XX в. / Л.В.Алексеев. – Мн., 1996.
3. *Гужалоўскі, А.А.* Нараджэнне беларускага музея / А.А.Гужалоўскі. – Мн., 2001.
4. *Каханоўскі, Г.А.* Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI–XIX стст. / Г.А.Каханоўскі. – Мн., 1984.
5. *Пилипенко, М.Ф.* Этнография Белоруссии / М.Ф.Пилипенко. – Мн., 1981.
6. *Этнаграфія беларусаў: гістарыяграфія, этнагенез, этнічная гісторыя* / В.К.Бандарык, І.У.Чаквін, І.Г.Углік [і інш.]. – Мн., 1985.
7. *Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя.* – Мн., 1989.